

Костянтин Красовський,

аспірант кафедри права

Університету КРОК

ORCID: 0000-0001-8031-5376

<https://doi.org/10.37374/2020-37-17>

УДК 340.1, 342.7

Роль та значення Magna Carta 1215 у поширенні ідей природних прав людини та природного права

Статтю присвячено розумінню впливу *Великої Хартії вольностей 1215 р.* (лат. *Magna Carta Libertatum*, англ. *The Great Charter*) на поширення ідей природних прав та природного права. Зроблені історичні узагальнення для розуміння цього впливу на подальші процеси розвитку концепту природних прав.

Природні права як окремий предмет досліджень в українській юридичній науці практично не виділений. Їх історичний чи теоретичний розгляд проводиться в межах розгляду більш загальних об'єктів, в основному – прав людини чи, у меншій ступені, природного права. Історичні аспекти тематики прав людини достатньо розвинуті у роботах українських вчених В. Авер'янова, В. Буткевича, М. Баймуратова, С. Головатого, А. Зайця, В. Забігайла, М. Козюбри, В. Копейчикова, В. Селіванова, В. Погорілка, П. Рабіновича, В. Тація, Ю. Тодики, М. Цвіка, В. Шаповала, С. Шевчука, Ю. Шемшученка та інших.

Хоча питання природного права та прав людини українській правовій науці розглядалися і раніше, важливим є виділити як окремий об'єкт дослідження феномен природних

прав людини та розглянути вплив перших спроб їх включення до юридичних документів на подальший розвиток концепту.

Метою статті є проведення історично-контекстного аналізу тексту *Magna Carta 1215* для розуміння розвитку ідей природних прав за часів Середньовіччя.

Закладені в античні часи підвалини уявлення та розуміння сутності та витоків природного права і природних прав, їх ролі та значення у врегулюванні взаємин держави та особи, теоретико-методологічні та юридичні доробки видатних постатей Давньої Греції та Риму зробили неоціненний внесок у проблематику розвитку правової матерії, передовсім прав людини. Логічним історичним продовженням античного періоду у дослідженні природного права та природних прав були часи Середньовіччя, що зумовлює доцільність більш глибокого вивчення цього історичного періоду в контексті розгляду поглядів на природні права.

Як справедливо зазначає Г. Г. Бернацький, базовими проблемами основних концепцій природного права є: проблеми поєднання сво-

боди людини і природного порядку його існування в природі та соціумі, проблеми взаємодії норм моралі та юридичного закону в регуляції правомірної поведінки особистості, проблеми природи морально-правових ідеалів, що визначають характер правової культури суспільства, і т. п. Саме в межах вчення про природне право юридична наука прагне розкрити питання про співвідношення права й закону, зрозуміти, що правові принципи і норми — це особлива форма фактичних суспільних відносин, уніфікована форма, в якій існує внутрішня логіка як прояв гармонії конкретних правовідносин [1, с. 5-6].

Говорячи про «якісний перехід» від природних прав як явищ суспільної реальності до природних прав, сформульованих на конституційному рівні, варто вказати наступне. Природні права, природне право та конституціоналізм нерозривно пов'язані, оскільки завжди, коли ми говоримо про природне право, ми також виходимо на те, яким чином люди долають «стан природи», первинний стан та переходять до соціально та політично організованого життя. Також нерозривно пов'язані природні права та конституціоналізм, оскільки для встановлення загальних правил співіснування і заснування політико-соціального організованого життя людей природні права повинні бути гармонізовані серед всіх учасників цього процесу.

Для висвітлення природно-правового феномену за часів Середньовіччя неможливо оминати роль *Magna Carta 1215* (Великої хартії вольностей 1215) у демонстрації елементів природно-правового бачення врегулювання суспільних відносин.

Велика хартія вольностей 1215 р. (лат. *Magna Carta Libertatum*, англ. *The Great Charter*) вважається наріжним каменем прав і свобод людини, недоторканності особистості, її майна, обмеження королівської сваволі, реального розмежування повноважень владних структур, процесу демокра-

тизації, парламентаризму і навіть конституційної юстиції [2, Т. 1 с. 323]

Саме в Англії вперше з'являється документ, який фактично самообмежує владу і надає (або підтверджує) формально визначені (в одних випадках) чи природні (в інших випадках) права. Н.А. Фальшина підкреслює, що «в Англії права особистості були забезпечені раніше, ніж в інших державах, оскільки вся політична історія цієї країни являє собою багатовікову боротьбу англійського народу з королівською владою за легітимні права парламенту, в якій він завойовував собі громадянську і політичну свободу» [3, с. 60]. Хоча, як зауважує Хезус Фернандес-Віллавєрде (*Jesús Fernández-Villaverde*), «читання *Magna Carta* є певним бенкетним досвідом. Замість промовистого викладу природних прав, так як в Декларації Незалежності США чи добре організованого шаблону для інституційного дизайну, такого як Конституція США, *Magna Carta* є архитепінним юридичним документом Середньовіччя» [4, с. 22]. Однак, як слушно стверджує лорд Ірвін Ларгський (*Lord Irvine of Lairg*): «*Magna Carta* вплинула на документи з прав людини у декілька споріднених шляхів. Першим був через її роль у розвитку теорій природних прав. Другим, ці документи завдячують великим боргом різним конституціям американських штатів та самій Конституції США...Американські конституційні документи ефективно поєднали цю конституційну спадщину з ідеологією природних и невідчужуваних прав, найкраще представлених в роботах Джона Локка та Тома Пейна» [5, с. 8]

Таким чином, можемо виділити наступні елементи *Magna Carta*, які є важливими для дослідження природного права, природних прав та їх подальшої конституціоналізації

- початок конституційного процесу;

- наріжний камінь прав і свобод людини, де природні права виступа-

ють першоосновою правового статусу особи;

- чинність донині певних положень Magna Carta засвідчує її життєздатність і затребуваність положень, що у ній містяться.

Magna Carta має декілька положень, які мають пряме чи опосередковане відношення до природного права як явища чи природних прав як можливостей людини і які можна згрупувати наступним чином:

- про вільних людей;
- про права та справедливість;
- про правові гарантії від сваволі влади.

Статті 15 та 20 відносяться до *першої групи*. Зокрема, про права вільних людей, з яких забороняється брати грошову допомогу, а також про співмірність штрафу до тяжкості проступку (Великая Хартия вольностей, 1975). Слід акцентувати увагу на вживанні терміносполучення «вільні люди», що, у контексті природних прав людини та їх відповідного розуміння у ті часи говорить про позитивно-правову констатацію вільного статусу людини. Більш того, присутня в Magna Carta пропорційність покарання є прямим природно-правовим принципом, про який зауважує Ричард Г. Гемгольц (Richard H. Helmholz), посилаючись на видатного швейцарського дослідника природного права Жана-Жака Бурламак'ю, підкреслюючи «всі злочини не є рівними, справедливість повинна бути співмірна між злочином і покаранням». [6, сс. 883-884]. Тут ми також знаходимо продовження поглядів античних авторів, що відомі укладачам Magna Carta, які фактично нормативно закріплюють питання про природність вільності людини та її свободи.

В статтях 27, 40 та 55, які складають *другу групу* статей Magna Carta, де ведеться про права та справедливість, зокрема при розподілі майна померлого без заповіту, неможливість продажу або відмови у правах і справедливості, скасування несправделивих мит і штрафів. [7]

Сама сутність права та справедливості як явищ свідчить про їх споріднений характер, адже останнє фактично містить у своїй назві правовий компонент. Право, справедливість, рівність, гідність - ці явища значною мірою дотичні до проблематики природного права та природних прав. Б. І. Стахура у рамках свого дисертаційного дослідження зазначає, що ідея загальної рівності знайшла своїх послідовників і в феодалному суспільстві. Так, в Англії в умовах середньовічного безправ'я народу, свавілля і культу насильства, що панував тоді, представники різних кланів і станів, а також прогресивні діячі та релігійні авторитети докладали значних зусиль для обмеження прав монарха і встановлення правил, яких має дотримуватись він та його чиновники. [8, с.39]. Варто зауважити, що можливо кардинальної зміни відразу після підписання Magna Carta і не сталося (за великим рахунком це і не могло статись швидко), проте констатуємо чіткий вектор розвитку, що вплинув на посилення природно-правового аспекту в упорядкуванні суспільних відносин та легітимації сприйняття верховною владою природних прав як таких. Що, у свою чергу, не залежать від держави, від монарха.

В статтях 36, 39 та 62, що відносяться *до третьої групи*, встановлюють правові гарантії від сваволі влади, зокрема, відсутність впливу щодо отримання наказу про розслідування порушень проти життя; належний законний процес щодо оголошення злочинцем, арешту, ув'язнення, чи позбавлення володіння; відмова від сваволі, ненависті і злоби. (Великая Хартия вольностей, 1975)

Стаття 36, з позицій сьогодення носить свого роду антикорупційний профілактичний характер, адже у ній стверджується про непотрібність (заборону) сплачувати за отримання наказу про розслідування порушень проти життя.

Особливу увагу слід звернути на зміст статті 39 Magna Carta. Вона

встановлює принцип належного процесу, «вказуючи, що уряд не повинен діяти проти людей поза межами правової системи, і також стверджує, що суверен не є над правом, важливу ідею у поступовому розвитку конституційної монархії та обмеження суверенності» [8] В цьому контексті С. П. Головатий зауважує щодо справедливої правової процедури. «Сутність цієї формули на той час полягала в тім, що від моменту її ухвалення королеві вже не вільно було застосувати на власний розсуд (тобто самоправно, самочинно, свавільно) силу до особи, яку звинувачено у скоєнні злочину. Відтоді король мусив коритися юридичним приписам, які вимагали: по-перше, судового рішення; по-друге, такого судового рішення, яке було б «правомірним», себто якщо воно винесене тими, хто належав до того самого стану, що й засуджений, а не особами вищого стану); по-третє, такого судового рішення, яке мало бути ухвалене на підставі «закона, що діє в країні», а не лише королівського закону [9, с. 84].

Вважаю за доцільне зазначити про явища, перераховані у статті 62, а саме сваволю, ненависть і злобу, які «відпускаються і прощаються». Відтак, треба розуміти, що за своєю сутністю протилежні речі, а саме дотримання прав людини, правовий порядок, любов, доброта, - вітаються. Все це, як ми пам'ятаємо, під тим чи іншим кутом зору має дотичність до природно-правового спрямування.

В. О. Качур зазначає, що Велика хартія вольностей стала першою пра-

вовою пам'яткою, яка уособила в собі такі фундаментальні правові цінності європейської правової культури, як принципи конституціоналізму, верховенства права, організації та побудови державного апарату на засадах законності, професіоналізму, зародження правової держави та представницької демократії, принципу розподілу влад, передбачила низку процесуальних гарантій та стала першим документом середньовічної Європи, яка закріпила права людини [10, с. 31]. Як бачимо, окрім інших переваг, Велика хартія стала першим документом, який закріпив права людини в конституційному тексті.

Роль та значення Magna Carta у поширенні ідей природних прав людини та природного права проявляються у наступному:

1) містить конкретні приписи, які можуть вважатись правами людини, що не залежать від держави, які остання мала забезпечувати та гарантувати;

2) спричинила подальші системні зміни, які відбувались як в Англії, так і в інших країнах Західної Європи та Північної Америки, що поступово підвищувало правовий статус особи у взаєминах із державою, констатуючи при цьому, що не всі права «даровані» державою чи монархом;

3) у тексті сформовані принципи правової визначеності та належної правової процедури;

4) містить витoki ідеї верховенства права.

Список використаних джерел

1. *Бернацкий Г.* Естественное право. Права человека. Мораль. СПб: Издательство Северо-Западной академии государственной службы. 2000. 167 с.
2. *Юридична енциклопедія/ ред. Ю. С. Шемшученко* Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана. Т. 3 : К-М. - 2001. - 792 с.
3. *Фальшина Н.* Понятие и генезис концепции естественных прав человека. Философия права. 2015. № 6. С. 59-62.
4. *Fernández-Villaverde J.* Magna Carta, the rule of law, and the limits on government. International Review of Law and Economics. 2016. № 47. С. 22-28.
5. *Lair L. I.* Papers on Parliament No. 39. Получено из Parliament of Australia. URL: <https://www.aph.gov.au/binaries/senate/pubs/pops/pop39/lair.pdf>

6. *Helmhol R.* Magna Carta and the Law of Nature. *Loyola Law Review*. 2016. №62. P. 869-886.
7. *Великая Хартия вольностей* / Перев. Д. Петрушевский. Москва. 1975. 375 с.
8. *Стахура Б.* Роль органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві: теоретико-правовий вимір. Дис...канд. юрид. наук: Спеціальність 12.00.01 - теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень, Львів. 2016. С. 39
9. *Favorito R.* January 2015: The Magna Carta and Its Legacy. URL: <https://origins.osu.edu/milestones/january-2015-magna-carta-and-its-legacy>
10. *Головатий С.* Про людські права. Лекції. Київ: Дух і літера. 2016. 760 с.
11. *Кацур В.* Велика хартія вольностей 1215 р. та її вплив на формування фундаментальних цінностей європейської правової культури. Порівняльно-аналітичне право URL: http://www.pap.in.ua/5_2015/9.pdf

Красовський К. Ю. Роль та значення Magna Carta 1215 у поширенні ідей природних прав та природного права

В статті проведено історично-контекстний аналіз впливу *Великої Хартії вольностей 1215 р. (Magna Carta)* на подальший розвиток ідей природних прав та природного права. Виділено три групи статей *Magna Carta 1215*, які мають пряме чи опосередковане відношення до природного права як явища чи природних прав як можливостей людини, зокрема: про вільних людей; про права та справедливість; про правові гарантії від сваволі влади. Зроблені висновки про роль та значення *Magna Carta 1215* у поширенні ідей природних прав людини та природного права.

Ключові слова: природні права, природне право, конституціоналізм, верховенство права, Magna Carta 1215.

Красовский К. Ю. Роль и значение Magna Carta 1215 в распространении идей естественных прав и естественного права

В статье проведен историко-контекстный анализ влияния Великой Хартии вольностей 1215 (Magna Carta) на дальнейшее развитие идей естественных прав и естественного права. Выделены три группы статей Magna Carta 1215, которые имеют прямое или косвенное отношение к естественному праву как явлению или естественных прав как возможностей человека, в частности: о свободных людей; о правах и справедливости; о правовых гарантиях от произвола власти. Сделанные выводы о роли и значении Magna Carta 1215 в распространении идей естественных прав человека и естественного права.

Ключевые слова: естественные права, естественное право, конституционализм, верховенство права, Magna Carta 1215.

Krasovsky K. The role and importance of Magna Carta 1215 in the dissemination of the ideas of natural rights and Natural Law

The article provides a historical and contextual analysis of the influence of The Great Charter 1215 (Magna Carta) on the dissemination of ideas of natural rights and Natural Law. There are three groups of articles in Magna Carta 1215, which are directly or indirectly related to Natural Law as a phenomenon or natural rights as human possibilities, in particular: on free people; on rights and justice; on legal guarantees against oppression. Conclusions have been drawn on the role and importance of Magna Carta 1215 in the dissemination of the ideas of natural rights and Natural Law.

Perhaps a radical change immediately after the signing of the Magna Carta and did not happen (by and large it could not happen quickly), but we note a clear vector of de-

velopment that influenced the strengthening of the natural legal aspect in regulating public relations and legitimizing the perception of natural rights as such. . Which, in turn, do not depend on the state, on the monarch.

The following elements of Magna Carta are important for the study of natural law, natural rights and their further constitutionalization:

- the beginning of the constitutional process;
- the cornerstone of human rights and freedoms, where natural rights are the basis of the legal status of the person;
- the validity of certain provisions of the Magna Carta to this day testifies to its viability and the demand for the provisions contained therein.

Magna Carta has several provisions that are directly or indirectly related to natural law as a phenomenon or natural rights as human capabilities and which can be grouped as follows:

- about free people;
- on rights and justice;
- on legal guarantees against the arbitrariness of the authorities.

The role and importance of Magna Carta in spreading the ideas of natural human rights and natural law are manifested in the following:

1) contains specific provisions that can be considered human rights that do not depend on the state, which the latter was supposed to provide and guarantee;

2) caused further systemic changes, which took place both in England and in other countries of Western Europe and North America, which gradually increased the legal status of the person in relations with the state, noting that not all rights are "granted" by the state or monarch;

3) the principles of legal certainty and proper legal procedure are formed in the text;

4) contains the origins of the idea of the rule of law.

Key words: natural rights, Natural Law, constitutionalism, Rule of Law, Magna Carta 1215.